

LUUM – SÜMBIOOS KUI ARMASTUSE VALGUS

Jüri Talvet. Luulest. (*Studia litteraria Estonica* 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015. 447 lk.

Jüri Talvet on tähelepanu vääriv looja Eesti kultuuripildis, kelle väljapaistvad teod koonduvad sümbiootilise keskme ümber. Ta luuletab, uurib ja õpetab. Ühtlasi tõlgib, vahendades võõraid keeleruume meile ja tutvustades oma ning teiste Eesti väärtmeeste loomingut suuremale lugejaskonnale. Esimesed seda sorti õpetlased olid Gustav Suits ja Uku Masing; hilisemast ajast juba manalateele läinud Toomas Liiv ja praegune sümbioosis-käija Arne Merilai. Ehk kuskil on veelgi märgata mitmekülgeid loojaid, kes püüavad vaheldumisi värsse seada, loodut analüüsida ja teadmisi jagada.

Talvet hakkas oma tähte otsima 1945. aasta 17. detsembrist ja on jõudnud selle avastamiseni Tartu Ülikooli maailmakirjanduse professorina ning filoloogia eriala juhatajana. Esimesed kandvad tiivasirutused vaimuvallas tegi ta luule abil. Talvet on ajavahemikul 1981–2014 avaldanud üheksa algupärast luulekogu, nendest on tõlkevalimikud ilmunud inglise, hispaania, prantsuse, rumeenia ja itaalia keeles. Oskus sügava tunde kaudu maailma avastada tõi talle Juhhan Liivi luuleauhinna (1997), nii märgilise, kui heita pilk ettepoole. Poesias leidis Talvet tasakaalu „meie” ja „teiste” vahel. Eesti musta mulla juurest sirutuvad tema luuleread tihti hispaania ja ladinaameerika kirjanikelt inspiratsiooni saama ning dialoogide, tsitaatide ja allusioonide abil tõuseb poeesialend filosoofilistesse avarustesse.

Kirjandusuurijana on Talvet avaldanud arvukalt artikleid ja esseid nii Eestis kui ka välismaal. Eriti on ta kiindunud hispaania ja katalaani kirjandusse. Just nende kaudu mõtestab Talvet mitut kirjandust kooslusena, leides loomingu-

lisi seoseid ja osutades nähtavale ühisosale eesti kirjandusega. Mitme rahva vaimupärandi võrdluse ja võrdsuse võlud avasid uusi vaatevälju ning nende analüüsimise tulemusena kujunes Talvetist 1980. aastatel eesti juhtivamaid hispaniste, komparativistliku traditsiooni kandja ja arendaja. Lehitsedes tema varasemaid raamatuid, jääb silma reisidest saadud ülendatuse tikkimine esseedesse, päevikutesse, reisipiltidesse, mõtteavaldustesse. Mahukas köide „Luulest” (2015) on järjekordne aruand ja hingekosutus, mõnu ja üllatus. Kogumik hõlmab 26 kirjatööd, millest enamik on varem ilmunud kas eelmistes monograafiates või mõne tõlke saatesõnana. Luulevaatlused pärinevad ajavahemikust 1977–2014, seega on tegemist ligi 40 aasta loominguga. Teose tagumine osa koosneb monograafiate „Hispaania vaim” (1995) ja „Tõrjumatu äär” (2005) artiklite taastrükkidest. Siin avaneb Talvet ka tõlkijana ja raamatu teine pool koosnebki rohkem kirjanduslikust esseistikast. Raamatule saatesõna kirjutanud Lauri Pilter on keskendunud eelkõige Talveti väliskirjanduslikele töödele. Ta avab Talveti ühe loojapalge: tema kui Õpetaja seletused.

Mina eesti filoloogina piirduksin raamatu esimese osa vaatlusega. Niisiis teen edasises kirjatükis mõned ääremärkused Jüri Talveti kui isesuguse kirjandusteadlase tegemiste kohta Eesti teadusmaastikul. Tema artiklid on kõrgel teaduslikul tasemel, enamik on ilmunud varem ingliskeelsena eri (teadus)väljannetes, hiljem aga tõlgitud eesti keelde, enamasti just selle kogumiku jaoks. Talveti eesmärk on viia eesti luule laiemale lugejaskonnale lähemale, tuua see välja „äärest”, varjulisest ja hallist, liikuda särava „keskuse” poole. Tema sooviks on liita eesti kirjandus maailmakirjanduse peavooluga, et mõnigi Eestis väljapaistev kirjanik saaks ka mujal osaks

pärjatute ringist, oleks tuntud ja tuttav. Missioonitunne määrab Talveti valikuid ja kujutamislaidi. Loomulikult vahendab ta endale sümpaatseid autoreid. Talveti käsitlustes on koos teaduslik ja populariseeriv. Ka empiiriline tunnetus on olemas. Need kolm alget täiendavad üksteist hästi, on omavahel tasakaalus ja annavad kokku hea tulemuse. Talvet ei väsi seletamast meie suurmehi ja nende väärtust, samuti on vajalikud ülevaated Eesti kultuurist ja ajaloost. Sellepärast esineb artiklites ja esseedes kordusi ja täpsustusi, kuid tulemus on ühtlane ja huvitav, samasugune nagu Talveti kogu looming – tõepärane ja sugestiivne elutervik. Sellega käivad kaasas tema isiklikud teoreetilised mõttelõngad ning üldistused kuni uutmoodi öeldud sõnadeni välja.

Talveti üldhariva hoiakuga sobib kokku fakt, et ta on koostanud maailmakirjanduse õpikuid keskkoolidele. Tema sõnum on alati täpne, materjal esitatud liigendatult, loogiliselt, konteksti arvestavalt, luues seoseid oma maa ja maailma vahel. Leiame palju taustateavet, mida kinnistavad sissejuhatused ja kokkuvõtted. Talvet tegutseb mitte mitmel, vaid kõigil rinnetel korraga. Ja seda teeb ta mitte vana laiali laotades, vaid endisi piire, kaanoneid, tõekspidamisi murdes ja tuues asemele uut moodi lähenemise armastatud teosele-kirjanikule (küll silma ees hoides ka teisi teoreetikuid-mõtlejaid, eriti legendaarset Juri Lotmanit). Mis peamine – Talvet ei tapa luulet ära. Ei mäsä sõnu segaduste või uperpallide sekka ega tambi kinni. Ta on lihtne ja loomulik. Talvet loob uut. Oli ka viimane aeg meie luule varasemat traditsiooni värskema ja ajakohasema vaatenurga alt ümber mõtestada.

Talvetile on iseloomulikud nii-öelda põimingkäsitlused, kus on koos eesti kirjanike analüüs ja viited Euroopa ja Ladin-Ameerika luuletajatele. Ta liigub kergelt ja tähelepanelikult ajas tagasi ja edasi. Tähtis on telg Kristian Jaak Pe-

terssonist Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja sealt edasi Juhan Liivini, millest moodustub meie kunstilise sõna arengu esimese sajandi tipptegijate jada. Autor leiab paljude erinevuste kõrval mitmeid kokkupuuteid ja kaasakõlaseid, mis suurendavad vaadeldavat objekti, tuues välja just temale ainuomase. Eesti senine kirjandusteadus on kavakindlalt tegelnud XIX sajandi luulepildi mõjude ja eeskujude selgitamisega. Euroopast kinnitust saanud paralleelid nagu tooksid luule laiemasse konteksti, kinnitamaks ikka ja jälle – me oleme Euroopas kogu aeg olnud. Talvet rõhutab originaalse olemasolu nende kolme kirjaniku tegudes ja kirjutistes, aga iga looja algupära rõhutamise kaudu proovib ta ühtlasi tõsta teose maailmakirjanduse koondpilti, kusjuures maailmakirjandus ei ole ainult Euroopa. Talvetil ei ole „pühasid” seisukohti, või kui, siis asuvad nad konventsionaalsust eirates „teisel pool”. Niisugust lähenemisviisi kasutavad ka mõned uue põlvkonna uurijad (näiteks Maarja Vaino Tammsaare-käsitlused, Mirjam Hinrikuse Tammsaare teoste analüüs dekadentsist lähtuvalt ja mõned teisedki). See teretulnud paradigmatavahetus avab kirjanike isesuse.

Heaks näiteks on Talveti põhimõteline erimeelsus Jaan Unduskiga, kes ei mõista, kuidas on Kristian Jaak saanud kirjutada „saledaid” oode, omamata mingit kontakti endiste ja kaasaegsete kirjutajatega. Nagu ei olnuks üliandekas luuletaja suuteline ise midagi välja mõtlema ega loomistungis ära kasutama. Talveti vastulaused on kõnekad, eriti Petersoni võrdlemine Dantega: nende luulete olemus langeb kokku. Mõlema kirjaniku vaimumaailma kujundas Talveti hinnangul tugev ja algupärane eetika. Samuti juhib Talvet tähelepanu Petersoni vabavärsile, millega too osutub maailma luules tundmatuks eelkäijaks Walt Whitmanile.

Polemiseerides eelnevate mõttearendustega, rõhutab Talvet „Kalevipoja”

rolli meie mõtlemisviisi muutumises. Vaatluse all on taasavastatud vana ja kujunev uus kaanon. Kalevipoja-lugu on Kreutzwaldi isiklik müstifikatsioon, mis näis XIX sajandil „objektiivsena”, see tähendab, sobis mängima kandvat osa rahvusluse sünni juures. „Kalevipoeg” kui müüt ja selle kujundifilosoofia on võrreldavad teiste maailma müütilis-kirjanduslike teostega, mis annavad eeposele hoopis avarama panoraami ja sihi.

Üks vastuoluline koht on müütilise tulevikulinna ehitamine Euroopa äärel. Talvet küll tõdeb, et sümbolisel linna ja rahvuse ehitamisel mandri servakirjandustes renessansist XIX sajandini oli tugevaid ideoloogilisi erinevusi, kuid leiab siiski kujundite olemuses mõnegi sarnase joone. Lisada võib, et „Kalevipoja” ehitamiskujundil on eesti kirjanduskultuuri edasises arengus mainimisväärne koht. Uue rahva ülesehitamist propageeris laialt tööeestlus 1930. aastatel ning seda varieeris stalinlik ideoloogia kümnekond aastat hiljem, kui aktiivselt kasvatati tulevast kommunismiehitajat. Siit siis sõjavaremetes linnade taastamise ja uueks loomise käsitus tolaeelses luules, aga ka teistes žanrites. Jääb vaid küsimus, miks võttis Kreutzwald rahvuse ülesehitamist sümboliseerivaks motiiviks linna rajamise, kui eestlased olid eepose loomise ajal pea kõik maa-rahvas ja linnades valitses sakslaste ülemvõim. Mida nägi Viru laulik XIX sajandi keskpaiga linnas? Kas siin ei ole viidet soomlaste *linna*’le kui kindlusele? Samuti võib „Kalevipoja” algupäras näha naisideoloogiat. Või täpsemini, vastukaaluks euroopalike eeposte maskuliinsusele rõhutab Talvet Kreutzwaldi tasakaalukat sugupoolte vahelist dialoogi. Mõlemat aspekti silmas pidades saab suurteos juurde mõnegi uue semantilise mõõtme, mis rikastab Kreutzwaldi eluterviku filosoofiat. Tõesti, „Kalevipoeg” on eesti kirjanduse ja rahvusideoloogia tüvitekst, mis näitab ehedat algupära

„äärel”, eesti oma kirjandusloomes, ja valgustab seda maailmakirjanduslikes kontekstides. Niisugused mõttekäigud kinnitavad Talveti analüüsimeetodi kasulikkust ja avavad meie ning teiste maade kirjanike sarnaseid loomingulisi toetuspunkte.

Omaette panuse eesti vaimuloo edendamisse on Talvet andnud Juhan Liivi käsitlestega, mis on koondatud 2012. aastal ilmunud monograafiasse. Friedebert Tuglase loodud ainuvalitseva kaanonid vaidlustamine ning Arne Vinkeli tõdemuste laiendamine annab tulemuseks Liivi luulesõna uut moodi läbitunnetamise. Talvet tabab ära kõik Tuglase kõhklused ja arusaamatused Liivi mõistmisel. Sellegi, et Tuglas ei suutnud kunagi lõpuni mõista Liivi olemust, ei tunnetanud Liivi „põhja”, tema tunde- ja mõistuseilma ühendavat põimingut. Niisugusest lähtepunktist innustust saades otsib Talvet Liivi seoseid mõnede suurte filosoofiliselt meelestatud Euroopa luuletajatega, nagu Federico García Lorca, Antonio Machado, Fernando Pessoa, Miguel de Unamuno. Talvet viib Liivi Euroopasse, maailmakirjandusse, aga mitte veel kaanonisse. Sellel keerulisel teel on abiks ka ta enda Liivi-tõlked inglise keelde. Siin väärib Talvet kõrget tunnustust. Nii mõneski mõttes oli Liiv eesti luules teerajajaks ja kui Noor-Eesti tegevust peetakse Eesti oludes kultuuriplahvatuseks, siis luuleplahvatuseks kujunes 1909. aasta, mil uue mõtlemisviisi ja kujutamislaidi töid Juhan Liiv, Ernst Enno ning kogu Noor-Eesti kolmas album. Siis toimus „hüpe” eemale. Gustav Suitsu „Elu tuli” ja sebimised 1905. aasta ümber olid vaid hoovõtt, sissejuhatuse edaspidisele arengule.

Rõhutan veel ühte Talveti uurimuste omast joont: ta süveneb luuletaja filosoofilis-eetilisse olemusse, püüab seda tundma õppida. Me ei peaks tänapäeval keskendumas ainult esteetilisele algele (mis on muidugi ka tähtis) ja sidemetele pärandi või valitseva moega.

Looja ilmataju ja selle poeetiline väljendus on omavahel sümbioosis. Talvet uurib teiste juures sümbiootilist suhetatust, olemasolulist ühendust, kõige ja kõigi omavahelist ühtsust ja seostatust, ja seesama ilmneb ka tema enese tekstides. Eluterviku filosoofia ja selle eetiline kandvus on tema maailmavaate alustugi, mille järgi mõõdab ta loomingut ja loojat.

Nagu tema luule, puudutavad lugeja hinge ka Talveti esseistika ja artiklid. Tundlik stiil, ärgas sõnavalik ja puudutusega sõna kannavad armastust luule ja luuletaja vastu. Kirjandusliku teekonna alguses aimus Talvetile erilaadne

sõna – *luum*, mis tema seletuse järgi tähistab armastuse kui valguse ja kirgastuse ühendust. Seesama säde puudutab tema teadustegevust ja pedagoogitööd. Pealegi kannab *luum* viidet pühitsetud U-tähele, mille filosoofilisest kujundlikkusest kirjutab Talvet raamatus „Sümbiootiline kultuur. Mõtisklus U-st” (2005), kus kõlavad metafooridena kokku paljud seda tähte sisaldavad sõnad. *Luum* lummab Jüri Talveti eluterviku-ideaalis, kus ei püüelda mitte ainult loomingu, vaid kõige oleva sümbiootilisuse poole.

ÕNNE KEPP